

## **SOCIAL COMMUNICATION SKILLS TRAINING OF CHILDREN WITH AUTISTIC SPECTRUM DISORDERS (ASD)**

*Snezhana S. Veleva*

*ABSTRACT: The lack of social interaction is a major feature of Autistic Spectrum Disorders (ASD). This article summarizes the strategies and interventions for social skills training of children with ASD. Some of the more successful interventions to acquire social skills have been explored.*

*KEYWORDS: autism spectrum disorders (ASD), communication and social skills.*

*Изследването е финансирано по проект № РД-08-87/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ Константин Преславски.“*

Всяко дете с разстройство от аутистичния спектър е уникално, с различни интереси и нужди на определена възраст. Семейството е изправено пред предизвикателството да състави план за индивидуална терапия въз основа на широк спектър от възможности, от речева и езикова терапия до приложен поведенчески анализ, от медикаменти до специален хранителен режим. Една от възможните интервенции е обучението за придобиване на социални умения. Липсата на интуитивни умения за социална комуникация е отличителен белег на аутизма. Децата с РАС трудно, или изобщо не могат „да разчитат“ знаците на социалния свят и не могат да реагират адекватно при подаване на знаци от участниците в една съвместна социална ситуация, т.е. комуникацията е силно затруднена.

Една обобщаваща фраза за обучението в придобиване на социални умения може да бъде следната: „човек се научава как да се придвижва в социалната реалност“ – една цел, която е едновременно сложна и многостранна.

Имайки предвид ограничените познания в областта на социалното развитие като цяло, и това как този процес на развитие не е особено успешен при хората с аутизъм, специалистите и терапевтите, занимаващи се с деца с РАС, се нуждаят от отправна точка, за да могат да изготвят индивидуални планове за терапия. Една от отправните точки е да се състави списък с външни белези, които помагат за характеризиране на РАС: лош визуален контакт; липса на интерес към започване на социални взаимодействия; липса на разбиране на емоции и изразяването им; буквално тълкуване на небуквалния език, както и фигуративна реч, метафори и сарказъм.

Един логичен подход към терапията може да бъде да се раздробят социалните умения на съставните им части и след това да се предадат тези основни умения по стъпаловиден начин. Въпреки че, външния вид може да заблуждава, и това, което първоначално изглежда като „основно умение“ може да се окаже изключително сложно, което го прави трудно за преподаване за човека, който се грижи за детето, а за детето с РАС – трудно да го приложи към новите ситуации. Да вземем например социалното умения да „поздравяваме“. Тези умения се надграждат над други необходими умения, много от които започват да се усвояват в ранна детска възраст. Едно дете с РАС може да се нуждае от обучение за придобиване на социални умения през детството и в зряла възраст, слой по слой, с основни умения, водещи до умения на по-високо ниво, което от своя страна води до най-сложните умения, необходими на възрастните, които живеят и работят в общността. Ясно е, че потребностите от обучение за придобиване на социални умения варират в различните стадии на развитие. Едно 4-годишно дете с РАС може да трябва да се научи на основни социални правила, като споделянето на играчки например. Въпреки това, години по-късно, то може да бъде по-заинтересовано от това да се впише в средата на приятели, да излезе на първа среща или да развие интимни отношения.

Въпреки огромната трудност, психолози, учители, терапевти и всички, които работят в тази област, са разработили техники, насочени към подобряване на социалното разбиране и функционирането на хора с РАС.

Преди захващането с определен метод на обучение трябва да се разгледа терапията, която може да се окаже важен предшественик на програмите, инструментите и техниките, които се смятат за „обучение за придобиване на социални умения“: началото на интензивни поведенчески интервенции.

Ранните интензивни поведенчески терапии, като приложния поведенчески анализ (АВА), често се използват с малки деца с РАС, за да се постави развитието, особено социалното и езиковото/ комуникационното развитие, обратно „в норма“. Те се основават на идеята, че психобиологичната структура на мозъка и опитът са свързани помежду си, особено по време на ранната детска възраст. Ако едно аутистично дете е напълно незаинтересовано от социалното взаимодействие и предпочита да гледа неживи предмети, а не хора, АВА може да помогне на това дете да се научи да изпитва удоволствие от гледането на човешко лице. Колкото по-голямо е социалното взаимодействие, толкова повече гледането и другите основни социални умения се подхранват, насърчават и изграждат, като отварят пътя за различни видове обучение в областта на социалните умения.

За съжаление, специалистите са в началото на изследванията си за това дали обучението за придобиване на социални умения е ефективно. Оценяването на програмите за социални умения, както и оценката на други психо-социални, поведенчески и образователни процедури, извършвани в клиники и училища, представя различни предизвикателства, отколкото оценката на медикаменти. И все пак, тази оценка е от решаващо значение, като се има предвид, че основните характеристики на аутизма обикновено се лекуват само с психо-социални, поведенчески и образователни интервенции, а не с медицински или биологични такива.

Досега голяма част от изследванията на обучението за придобиване на социални умения е въз основа на наблюденията на лекари, преподаватели или други практикуващи, които изпълняват определена интервенция за социални умения с малък брой деца, и по-късно преценяват дали тя води до подобряване на уменията. Няколко изследователи са разгледали сбор от подобни изследвания с цел да идентифицират общи проблеми или ограничения, да посочат обещаващи стратегии, както и да направят препоръки за бъдещи изследвания.

Интервенциите и програмите за социални умения са многобройни, но доказано успешните стратегии са представени в настоящата статия.

**Социални истории и комикси.** Тези ресурси използват кратки истории и рисунки за изграждане на социално разбиране.

*Социалните истории* са кратки, лични истории, написани за деца, които им помагат да разберат социалните ситуации. Историята описва ситуацията, с чувствата и/ или мислите на детето и на другите като ключови елементи. Възможните социални отговори могат да бъдат включени по положителен начин, за да се помогне на детето да разбере социалната ситуация или да се справи със стресираща среща. Например ако едно дете с РАС е поканено на рождения ден на свой съученик, на партито то отива до подаръците и отваря един от тях, след което следват негативни последствия. След партито родителят и детето биха могли да напишат социална история. Историята може да опише обстановката, да опише героите, които наблюдават детето с РАС как разкъсва опаковката на подаръка на рожденика и да обясни какво може да си е мислил той, какво може да са мислели останалите деца и какво детето с аутизъм си спомня, че си е мислело. В крайна сметка, историята може да се отнася до варианти за социално желано поведение в ситуацията. Целта е да се увеличи прозрението и да се помогне на бъдещото поведение.

*Комиксите* включват „рисувани“ разговори, които помагат на детето да научи социалните правила, които другите научават по по-естествен начин. Речевите балончета могат да показват мислите на другите по време на разговор. Например на едно дете с РАС, което се обижда от реплика на свой връстник: „Не можеш да ме хванеш!“, може да бъде показано, че другото дете може да не отказва, а да се опитва да започне забавна игра на гоненица.

**Скрита учебна програма.** Тази стратегия включва директно преподаване на „неизказани“ социални правила. Отнася се до набор от социални правила или насоки, които повечето хора разбират интуитивно. Това са правилата, които всички приемат естествено.

Хората с РАС обаче не приемат тези правила по естествен път и тези правила трябва да им бъдат преподавани директно. Дете, което не знае тези правила, е изложено на риск от социална изолация.

Например повечето по-големи деца знаят знаците, които сигнализират, че някой е претендирал за място в класната стая. Но едно по-голямо дете с РАС вероятно ще пренебрегне знаците: яке, поставено върху облегалката на стола или книга, разположена на седалката. Въздействието на „кражбата“ на нечие място е вероятно да остави детето с РАС заблудено и отхвърлено.

**Социални сценарии.** Тази стратегия включва преподаване на „сценарии“ за често срещани социални ситуации.

В интервенцията на социалните сценарии, понякога използвани за подпомагане на хора с РАС да инициират социални контакти и разговори, детето научава въпрос или фраза като например „Хареса ли ти да играеш на люлките днес?“. Детето първоначално използва помощ, като карта за напомняне със сценария, която може да прочете, и постепенно да избягва помощта, докато се научи спонтанно да използва този въпрос или фраза.

**Компютри и други технологии.** Тези интервенции са свързани с употребата на видео клипове и софтуер или програми за виртуална реалност, които да преподават сложни социални умения като разпознаване на емоциите в изражението на лицето и тона на гласа.

Видео клиповете могат да бъдат използвани по различни начини, като например детето да гледа себе си как изпълнява социална задача или как разиграва социална ситуация, а след това да се анализира какво е било правилно и какво се е объркало. Те могат да бъдат особено полезни при обучението на деца с РАС, свързано с тълкуване на езика на тялото, тъй като клипът може да бъде спрял или пуснат на забавен каданс и обсъден.

**Групи за социални умения.** Тези групи предлагат възможност на хората с РАС да практикуват социални умения помежду си.

Някои групи за социални умения се състоят единствено от деца с РАС, докато други групи са със смесени участници, деца с РАС, заедно с нормално развиващи се деца. В тези групи използват разнообразни техники и средства.

**Игри.** Играта с аутистични деца, независимо от тежестта и варианта на РАС, е основната форма на корекционната работа. За по-прецизно определяне на последователността на работата и нейните методи може да се използва класификацията на детските игри, която се основава на логиката на съотнасянето на всеки вида игра с определена детска възраст и с някои функции, които те изпълняват в развитието на детето. По този начин най-характерни за малките деца (до три години) се явяват игрите със сетивни усещания, които детето получава чрез изследване на свойствата на обектите и собственото си тяло. В такава игра детето често манипулира не с играчки, а с неигрови предмети – кухненски прибори, чанти, въжета, вода, пясък, камъни и т.н. – получавайки приятни и интересни тактилни, слухови, зрителни усещания.

В процеса на разработване на методи, специалистите се съсредоточават върху характеристиките и принципите на взаимодействие в хода на детската игра: безпристрастна/безоценъчна игрова среда, достъпност на сюжетното съдържание, спазването на правилата и ритуалите в играта, разнообразие на ролевото съдържание, емоционалност при игровото общуване между децата.

Игрите, както и техните свойства са много разнообразни. По време на игра всички участници играят на равни начала, деца и възрастни, се подчиняват на общи правила. Нито родителя, нито детето са критикувани за поведението им в играта. По този начин, най-важната особеност на метода е неговата безоценъчност.

В игрите, трябва да съществува противопоставяне между доброто и злото, любовта и омразата. Изборът на ролеви игри също е подчинен на характеристиките на децата с РАС, така че трябва да присъстват игри със статични роли, с по няколко думи, с повтарящ се контекст, игри с ритуални, повтарящи се действия.

Както е известно при деца с РАС има значителни затруднения при извършването на тактилно взаимодействие. Важно е, че по време на игра тактилното взаимодействие е представено на няколко нива и има различна интензивност. Интензивността на тактилния контакт зависи от сюжета на играта. Ритъмът и динамиката на сюжета на играта в същото

време позволяват на децата да регулират своето емоционално поведение, качеството и продължителността на тактилно взаимодействие.

Основните принципи и стратегии в грижите за дете с РАС, които се препоръчват от различни автори, са:

- ✓ Осигуряване на комуникационни стратегии (напр. жести системи, табла с картинки, и т.н.).
- ✓ Осъществяване на „връзка и близост“ преди коригирането – детето трябва да бъде изслушвано.
- ✓ Насърчаване на самочувствието.
- ✓ Фокусиране върху силните страни и качества на детето.
- ✓ Намаляване на намесата в поведението (поощряване на положителното поведение).
- ✓ Абстрактното трябва да се преобрази в конкретно.
- ✓ Включване на дейности, фокусирани върху „другите“ (насърчаване на сътрудничеството и партньорството)
- ✓ Използване на метода на естествените и логически последици и др.

Ефективната двустранна комуникация играе ключова роля за намаляване на фрустрацията на децата и предотвратяване на проблемното поведение. За да се случи това, от решаващо значение е да се предоставят алтернативни комуникационни системи за децата със специални потребности.

Някои *полезни идеи* за подпомагане на комуникацията при децата са следните:

- ✓ Интензивно взаимодействие;
- ✓ Жести системи: напр.: Макатон;
- ✓ Комуникационна книжка;
- ✓ Система за комуникация чрез размяна на картинки;
- ✓ Придаване на визуални измерения на комуникацията;
- ✓ Разделяне на речта на прости съставни части;
- ✓ Изчакване и др.

При използването на тези стратегии могат да се направят следните *изводи*:

- ✓ Стратегиите за обучение в социални комуникативни умения позволяват да се създаде естествена среда за развитието на социално взаимодействие.
- ✓ По време на терапиите децата с РАС имат възможност не само да овладеят умения за общуване, но и да прилагат опита си в различни игрови ситуации.
- ✓ Наличността на образно съдържание и сюжетна композиция позволява на децата с РАС да научат един социално приемлив модел на социално взаимодействие.
- ✓ Децата с РАС имат възможност да разиграват вече познатите сюжети вкъщи, привличайки в комуникативно взаимодействие свои близки хора. В резултат на това може да се говори за генерализация на уменията.

### **References:**

1. Foden, T. J. , SOCIAL SKILLS INTERVENTIONS: GETTING TO THE CORE OF AUTISM, 24.05.2017 г. , [https://iancommunity.org/cs/what\\_do\\_we\\_know/social\\_skills\\_interventions](https://iancommunity.org/cs/what_do_we_know/social_skills_interventions)
2. Belopolskaya N. L, Ruban OV, DEVELOPMENT OF GAME INTERACTION IN PRESCHOOL CHILDREN WITH DISABILITIES OF AUTISTIC SPECTRUM BY THE METHOD OF "HORN GAMES", May 25, 2017. <http://alldef.ru/ru/articles/almanac-28/the-development-of-game-interaction-in-preschoolers-with-autism-spectrum-disorders-by-the-method-of-dance-games>
3. M. M. Libling, THE ROLE OF THE GAME IN THE CORRECTION WORK IN THE DISTURBANCES OF THE AUTHENTIC SPECTRUM, May 25, 2017. <http://alldef.ru/ru/articles/almanac-28/role-playing-in-the-correctional-work-with-autism-spectrum-disorders>

*Снежана С. Велева*  
[sneja.veleva@abv.bg](mailto:sneja.veleva@abv.bg)  
докторант по Специална педагогика

*ШУ „Епископ Константин Преславски”  
Педагогически факултет*